

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія “Педагогічні науки”. – 2011. – № 17. – С. 135 – 139.

УДК 37.013   **Н. С. Сушик** – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки

Емпатійність як професійно значуща якість соціальних педагогів

*Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки
педагогічного інституту Волинського
національного університету ім. Л. Українки*

У статті визначено сутність, структуру, компоненти, зміст, рівні емпатійності соціальних педагогів; обґрунтовано мету, завдання, зміст формування цієї професійно значущої якості фахівців.

Ключові слова: емпатійність, гуманний вчинок, соціальний педагог.

Сушик Н. С. Эмпатийность как профессионально значимое качество социальных педагогов.

В статье определяются сущность, структура, компоненты, содержание, уровни эмпатийности социальных педагогов; обосновываются цели, задачи, содержание формирования этого профессионально значимого качества специалистов.

Ключевые слова: эмпатийность, гуманный поступок, социальный педагог.

Sushyk N. S. Empathy as professionally meaningful quality of social teachers.

In the article is certain essence, structure, components, maintenance, levels of empathy of social teachers; reasonably aim, task, maintenance of forming of this professionally meaningful quality of specialists.

Key words: empathy, humane act, social teacher.

Постановка наукової проблеми та її значення. В документах, які регламентують діяльність соціальних педагогів, працях науковців, присвячених цій проблемі (О. В. Безпалько, І. М. Богданової, А. Й. Капської, Г. П. Медведєвої, Р. В. Овчарової та ін.), підкреслюється, що для реалізації

свого основного завдання – максимального сприяння соціальному та особистісному розвитку клієнтів, соціальний педагог має впливати на всю сукупність факторів, які зумовлюють цей процес, при цьому головним об'єктом його зусиль виступає система міжособистісних взаємин учасників соціально-педагогічного процесу.

Відповідно така багатоаспектна діяльність визначає конкретні вимоги до індивідуальних особливостей та професійних якостей соціального педагога, зокрема, до рівня його емпатійності. Це обумовлено тим, що професія соціального педагога відноситься до тих видів діяльності, в яких спілкування перетворюється у професійно значущий аспект. Усі основні види його роботи (формування особистості, розвиток її здібностей, діагностика, консультування, профілактика, корекція тощо) здійснюються через організацію спілкування з дітьми, їхніми батьками, колегами та іншими учасниками соціально-педагогічного процесу.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. У соціально-педагогічній науці багато вчених у структурі професійно важливих якостей особистості педагога визначають провідну роль, насамперед, емпатійності (О. Докукіна, О. Д. Кайріс, С. М. Максимець, Ж. М. Маценко, Т. В. Мінько, О. Г. Мороз та ін.). Низка вчених підкреслюють її комунікативний аспект (Л. В. Скрипко, К. Роджерс, Д. Даймонд, Р. Мей, І. М. Юсупов), але всі поділяють спільну думку про те, що емпатійність – це необхідна умова успішної професійної діяльності соціального педагога.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У понятійно-термінологічному словнику зазначено, що **соціальний педагог** – спеціаліст, зайнятий у сфері соціальної роботи або освітньо-виховної діяльності, здійснює посередницьку роль між освітніми закладами, сім'єю, трудовими колективами, громадськістю, організовує їх взаємодію, об'єднує зусилля з метою створення в соціальному середовищі умов для всебічного розвитку дітей, підлітків, молоді як особистостей, їх благополуччя в соціумі [7, с. 92].

Для становлення соціального педагога як професіонала потрібно сформувати гуманістичну спрямованість його особистості та професійно значущі якості такі, як: доброзичливість, справедливість, терпимість, толерантність, відповідальність, комунікативність, емпатійність.

Різні науковці (О. В. Безпалько, І. М. Богданова, А. Й. Капська, Г. П. Медведєва, Р. В. Овчарова) узагальнюючи та систематизуючи особистісні якості, які мають значимість для професії соціального педагога, акцентують увагу на емпатійності фахівця.

Овчарова Р. В. зазначає, що **емпатійність** – це здатність бачити світ очима інших людей, розуміти його так само, як і вони, сприймати їхні вчинки з тих же позицій, в той же час мати можливість сказати іншим про своє розуміння і дати можливість їм підтвердити або заперечити ці уявлення [6, с. 17].

Максимець С. М. визначає **емпатійність** як якість особистості педагога, що відображає взаємозв'язок свідомості та поведінки, емоцій і почуттів, які проявляються в професійній діяльності та спілкуванні [2, с. 71].

Мороз О. Г. вважає, що сформована **емпатійність** здебільшого визначає можливості людини у встановленні та підтримці контактів у спілкуванні, прогнозуванні поведінки та діяльності людей [5, с. 15].

Журавльова Л. П. вказує на те, що **емпатійність** – це складна і водночас цілісна властивість, яка не визначається тільки простою сумою показників або загальним показником емпатії [1, с. 21].

Маценко Ж. М. розуміє **емпатійність** як сталу особистісну якість, що виявляється у здатності до співпереживання, співчуття та гуманних вчинків стосовно будь-яких осіб, які потребують підтримки та сприяння. Емпатійність як духовна якість особистості є складною структурою, яка включає такі компоненти: когнітивно-інтелектуальний, потребнісно-мотиваційний, емоційно-почуттєвий, поведінковий, комунікативний, характерологічний [4, с. 9].

Ми представляємо результати структурного аналізу емпатійності як професійно значущої якості соціального педагога в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура та зміст компонентів емпатійності соціального педагога

№ з/п	Назва компонента емпатійності	Зміст компонента емпатійності
1.	Когнітивно-інтелектуальний	Інтерес до прикладів емпатійності в історії людства, найближчому оточенні; інтерес до внутрішнього світу інших людей. Усвідомлення факту унікальності переживань інших людей. Визнання цінності емпатійної взаємодії. Здатність відрізнити справжню емпатійність від показної.
2.	Потребнісно-мотиваційний	Потреба у благополуччі іншої людини. Потреба бути корисним іншим людям. Потреба робити добро. Потреба в емпатійному спілкуванні.
3.	Емоційно-почуттєвий	Розвиненість емоцій та почуттів. Здатність до співпереживання та співчуття. Почуття єдності з іншими людьми. Здатність переживати задоволення від власної добродійності. Емоційно-почуттєвий досвід.
4.	Поведінковий	Вміння використовувати оптимальні й ефективні форми, методи та засоби спілкування; активно слухати, адекватно сприймати співрозмовника. Готовність поступитися власними інтересами заради благополуччя іншої людини. Здатність до гуманних дій та вчинків. Власний досвід гуманних вчинків, реального сприяння іншим людям.

Соціальні педагоги у професійному спілкуванні можуть проявляти різні рівні емпатійності:

1. Надзвичайно високий рівень емпатійності соціального педагога відповідає надзвичайно розвинутому співпереживанню. Надмірна емоційна чутливість і вразливість проявляється у постійному переживанні за інших людей. Підвищена вразливість часто спричиняє страждання й комплекс провини соціального педагога навіть тоді, коли на те немає підстав. Це може викликати у нього стрес, неспроможність приймати відповідальні рішення, діяти наполегливо й рішуче, зберігати внутрішні ресурси для подальшої професійної діяльності.

2. Високий рівень емпатійності соціального педагога характеризується чутливістю до проблем клієнтів, великодушністю, здатністю зрозуміти їх. Такі фахівці виявляють щирий інтерес до життя інших людей, прагнення сприяти його покращенню, що є необхідним для їхньої професійної діяльності. Такий вияв емпатійності сприяє встановленню контактів, адекватному сприйняттю проблем клієнта, толерантному ставленню до нього, конструктивному врегулюванню конфліктів шляхом співробітництва, знаходження компромісу.

3. Середній рівень емпатійності соціального педагога характеризується врівноваженістю, достатнім рівнем контролю над власними емоціями та поведінкою. Соціальним педагогам бажано володіти цими якостями, оскільки їм доводиться оцінювати стосунки і поведінку інших за допомогою логіки, а не емоцій та почуттів. Однак, для повноцінного спілкування необхідна здатність передбачати розвиток стосунків, тому людям з таким рівнем емпатійності потрібно вдосконалювати її розвиток.

4. Соціальний педагог з низьким рівнем емпатійності проявляє емоційну байдужість у міжособистісних відносинах. Він керується лише логікою, розсудливістю, тому й живе відчужено, самотньо.

5. Дуже низький рівень емпатійності соціального педагога породжує ще більше ускладнень – дистанцію у стосунках з клієнтами, проблеми у

спілкуванні, непорозуміння, конфлікти. Причинами цього є надмірна акцентуація на власній особі, егоїзм, нездатність зрозуміти емоції та почуття інших людей.

Низький і дуже низький рівні емпатійності несумісні з професією соціального педагога, оскільки суперечать її гуманістичній сутності, яка вимагає від нього емпатійного ставлення до інших людей.

Емпатійне спілкування – це вид перцептивно-комунікативної міжособистісної (суб'єкт-суб'єктної) взаємодії, в процесі якої один із суб'єктів екстеріоризує свої емоційні переживання у вигляді вербальної передачі емоційно значущої інформації про життєві обставини, характер власних почуттів, які негативно (або позитивно) впливають на його емоційний стан, а інший – екстеріоризує цю інформацію у формі співпереживання, співчуття, гуманного вчинку [3, с. 7].

На нашу думку, метою формування емпатійності соціальних педагогів як духовної якості особистості є розвиток здатності та готовності до гуманних вчинків.

Для того, щоб сформулювати завдання з формування емпатійності соціальних педагогів, необхідно чітко визначити зміст такого поняття, як “гуманний вчинок”.

Гуманний вчинок – це безкорислива дія щодо інших осіб, мотивом якої є потреба особистості у створенні сприятливих умов для їх позитивного емоційного стану та життєдіяльності. Тому гуманний вчинок є, з одного боку, кінцевою фазою емпатійного процесу, а з іншого – вищою формою прояву емпатії [3, с. 6].

З огляду на викладене, можна сформулювати основні завдання формування емпатійності соціальних педагогів:

1. Розвивати здатність до ідентифікації себе з об'єктом емпатії. Це сприятиме глибшому усвідомленню, що інша людина потребує підтримки так само, як і суб'єкт.

2. Розвивати здатність визначати справжні мотиви своїх дій та рівень власної спроможності сприяння клієнтові.

3. Формувати гуманістичну мотивацію емпатійних вчинків.

4. Оволодіти знаннями про вербальні та невербальні засоби з боку об'єкта емпатії про потребу в сприянні (міміка, пантоміміка).

5. Навчити методам, прийомам, засобам сприяння та підтримки клієнта відповідно до ситуації.

З огляду на викладене, стає зрозумілим, що одне з центральних місць у формуванні емпатійності соціальних педагогів посідає мотивація.

Мотивацію ми розглядаємо як сукупність спонукальних чинників (мотиви, потреби, бажання, інтереси), яка визначає активність особистості, спрямованість її діяльності.

Маценко Ж.М. розглядає гуманістичні мотиви емпатійних дій як внутрішні суб'єктивні настановлення на сприяння іншій людині, які визначаються прагненням, потребою у благополуччі інших людей без очікування жодної винагороди (безкорисливо). В процесі емпатійної взаємодії мотиви об'єкта та суб'єкта емпатії відрізняються.

Так, об'єкта емпатії спонукають до емпатійного спілкування такі мотиви:

- потреба у взаєморозумінні;
- потреба в обміні емоційно значущою інформацією;
- потреба у психологічній підтримці;
- прагнення покращити емоційний стан;
- бажання отримати задоволення від спілкування [4, с. 11].

Суб'єкта емпатії, як правило, спонукають до емпатійної взаємодії гуманістичні мотиви:

- повага до внутрішнього світу іншої людини, її думок, почуттів, бажань, інтересів, потреб;
- потреба у добротності;
- потреба у благополуччі іншої людини;

- передчуття задоволення під результатів власного сприяння, добродійності щодо об'єкта емпатії (позитивні зміни у його емоційному, фізичному стані тощо) [4, с. 11].

З огляду на це, метою формування гуманістичної мотивації є створення психолого-педагогічних і соціально-педагогічних умов для здійснення позитивних змін у ієрархії мотивів соціальних педагогів таким чином, щоб переважали мимовільно діючі альтруїстичні мотиви та потреби, які внаслідок цілеспрямованої навчально-виховної роботи мають перетворитися на внутрішні переконання та настановлення.

Особистість до діяльності спонукають, як правило, декілька мотивів. При цьому, загальний рівень мотивації підвищується відповідно до кількості мотивів. Неабияке значення має спонукальна сила кожного мотиву. Чим більша кількість мотивів актуалізується, тим вища мотивація, тим сильніше прагнення до діяльності.

Отже, можна виділити основні чинники підвищення рівня мотивації особистості:

1. Загальна кількість мотивів.
2. Спонукальна сила кожного з мотивів.
3. Актуальність ситуативних факторів (вплив інших людей, альтернативні пропозиції, зміни життєвих обставин тощо).

Звідси випливає висновок, що формуючи мотивацію особистості до емпатійної взаємодії, педагогу доцільно планувати роботу в таких основних напрямках:

- актуалізувати щонайбільшу кількість мотивів;
- збільшити спонукальну силу кожного з цих мотивів;
- актуалізувати ситуативні мотиваційні чинники (вплив референтних осіб тощо).

Доцільно також здійснювати такі виховні впливи на особистість:

- а) пояснити гуманістичну мету дій (діяльності, вчинку);
- б) звернути увагу на позитивний вплив її дій на іншу людину;

в) допомогти усвідомити, що в разі її невтручання ця ситуація могла б мати негативні наслідки для емоційного комфорту або життєдіяльності людини, якій вона надала підтримку;

г) підкріплювати схваленням такі вчинки та дії особистості, які були б спрямовані на благополуччя іншої людини.

На основі результатів дослідження, ми розробили модель готовності соціальних педагогів до гуманних дій та вчинків, яка включає такі елементи:

- усвідомлення того, що виникають ситуації, коли клієнти потребують сприяння;
- розуміння того, що об'єктивно існують різноманітні методи, прийоми та засоби сприяння клієнтам;
- здатність визначити рівень власної спроможності сприяння клієнтам;
- можливість надати оперативне й своєчасне сприяння клієнтам;
- вміння визначити дії та засоби, що адекватні ситуації;
- усвідомлення необхідності аналізу власних мотивів сприяння, щоб упевнитися в їх безкорисливості;
- готовність витратити необхідну кількість часу, психічних або фізичних сил;
- здатність до емоційної саморегуляції (подолання власних переживань);
- усвідомлення наслідків власних дій для благополуччя клієнтів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Глибоко усвідомлене, стійке гуманне ставлення до особистості – це компонент істинної педагогічної культури, якісна характеристика справжнього соціального педагога. Проте вміння зрозуміти іншу людину, співпереживати, співчувати їй, тобто проявляти емпатійність у стосунках із нею – ці властивості ще не стали особистісними якостями всіх соціальних педагогів. Здавалось би, не потребує доказів те, що від професійної компетентності, культури педагогічного спілкування, емпатійності соціального педагога

залежить благополуччя його клієнтів і можливість гуманізації суспільства в цілому. Тому важливо, щоб соціальні педагоги цілеспрямовано формували в собі не тільки професійні знання, вміння та навички, але і професійно значущі якості, зокрема, емпатійність.

Література

1. Журавльова Л. П. Психологія емпатії: монографія / Л.П. Журавльова. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2007. – 328 с.
2. Максимець С. М. Місце емпатії в професіограмі вчителя / С.М. Максимець // Психологія: зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова. – Вип. 4(7). – К., 1999. – С. 67-72.
3. Маценко Ж. М. Гуманність як складова духовності: психологічно-структурний аналіз / Ж. М. Маценко // Психологічна газета – 2006. – № 23 (71). – С. 3-9.
4. Маценко Ж. М. Емпатійність як духовна якість особистості: теоретична модель та технології формування / Ж. М. Маценко // Психологічна газета – 2006. – № 23 (71). – С. 9-23.
5. Мороз О.Г. Професійна адаптація молодого вчителя: навч. посібник. / О. Г. Мороз. – К.: КДШ ім. О.М. Горького, 1980. – 96 с.
6. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Р. В. Овчарова. – М.: Сфера, 2001. – 480 с.
7. Соціальна робота / Соціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за заг. ред. І. Д. Звереві. – К.: Етносфера, 1994. – С. 92.